

Borók Imre

„Kiált Patak vára, jajgat Tokaj vára”

Az 1697-es hegyaljai kuruc felkelésről

Háromszázhusz esztendővel ezelőtt, 1697-ben tört ki a legendás hegyaljai kuruc rebellió. Ez az esemény világosan beleillett a kuruc felkelések azon szakadatlan láncolatába, mely 1670-ben kezdődött el a Wesselényi Ferenc nádor vezette, Zrínyi Péter horvát bán, Frangepán Ferenc és Nádasdy Ferenc országbíró alkotta összeesküvéssel, melyről Lippay György esztergomi érsek is tudott; folytatódott a felső-magyarországi bujdosók 1672-es mozgalomával és a protestáns prédikátorok gályarabságba hurcolásával a gyászévtized folyamán; 1678 után megerősödött a kuruc király, Thököly Imre harcainak ideje alatt és a Zrínyi Ilona védelmezte Munkács ostromakor; és végül 1703-ban elvezetett II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem szabadságharcához.

Maga a hegyaljai felkelés 1697. június 30-án, vasárnap tört ki, Sátoraljaújhelyen, a heti vásárban.

A felkelés táji-történeti keretei

A felső-magyarországi tizenhárom vármegye, mindenkor határvidéki jellegű, ütköző területnek számított Erdély és a Királyi Magyarország közt, mely alaposan megszenvedte a kettős, oszmán és német elnyomást.

A mai Hegyalja vidékének területe, mindig is a kelet-nyugati és észak-déli kereskedelmi utak metszéspontjában került el. Kiváló adottságai ma is közismertek a szőlőtermesztésre, s így a borkezeléshez is. Egyáltalán nem volt véletlen, hogy hét hegyaljai hegyközség jött létre: Patak, Tarcál, Tokaj, Mád, Liszka, Tolcsva, Tállya.

Thököly kuruc királyságának, a Felső-Magyarországi Fejedelemségnek összeomlása után külső tulajdonosok szereztek meg a hegyaljai szőlőket, akik nem laktak ott. Így Octavian Nigrelli kaszai várkapitány, Klobusiczky Farkas királyi személynök, Barkóczy Ferenc Zemplén megye főispánja, Gundelfinger János császári élelmezési tiszt, s Holló Zsigmond szepesi kamarai tanácsos is szerzett és vásárolt magának errefelé szőlőbirtokokat. Ez mélyen sértette a borkereskedelemmel és földműveléssel foglalkozó kisebb szőlősgazdákat, nemeseket és polgárebereket egyaránt.

Féken tartásukra szolgáltak a Thököly Imre erdélyi fejedelem

hadaitól elvett, immár császári várak a Hegyalja környékén, így Ónod, Tokaj, Sárospatak, Szerencs, Kálló, Kassa, Eperjes, Szendrő, Ungvár, Ecsed, Munkács, Szatmár erődítményei is. Ezekkel próbálták a császáriak és a labancok megszállni a vidéket, féken tartani a rebelleket, megfigyelni a volt kurucokat.

Az sem volt véletlen, hogy a hegyaljai kuruc felkelés épp ekkor tört ki. 1697 a törökellenes felszabadító háború kritikus esztendeje volt. Látszólag minden eldtől már korábban. Magyarország szinte teljes területe, egy-egy elszigetelt török végvár kivételével, felszabadult az oszmán iga alól. Thököly Imre fejedelem és kurucai 1685 után, kiszorultak az országból. Már Zrínyi Ilona is feladta a kurucok utolsó erősségét, Munkácsot, 1688 januárjában.

Am az oszmánok hatalma nem roppant meg végleg. Az utolsó olyan török támadás készülődött, melyben személyesen maga az uralkodó, II. Musztafa szultán is részt vett. Ha sikerül csapataival együtt megközelítenie Felső-Magyarországot és a Hegyalját, a tizenöt esztendő kinkeserves felszabadító háború minden eredménye elveszhet, Lipót császár számára. Az oszmánok szerették volna viszszerelni egykori magyarországi hódításait.

Külpolitikai helyzet: 1696-1697

Sobieski János lengyel király 1696-ban meghalt. Ő a törökellenes Szent Liga szövetségese volt, hadakozott Magyarországon is, Bécs ostroma után, méghozzá nagyon eredményesen. Ő aratta a párkányi hatalmas keresztény diadalt, sőt emberei részt vettek Buda felszabadításában is. A törökellenes felszabadító háború szempontjából igen fontos volt, ki lesz az utóda a lengyel trónon.

A jelöltek közül Sobieski király fia, Jakub, nagyon hamar kiesett. Ő a lengyel köznemesség, vagyis a slachta jelöltje lett volna. A Habsburgok jelöltje a lengyel uralkodók trónjára Erős Ágost, szász király és választófejedelem volt. Am a franciák pártfogoltjának, Conti hercegnek is akadtak hívei Polóniában. A tervek szerint többfrontos háborúba kellett belekényszeríteni a Habsburgokat.

A franciák elképzelése szerint,

a Habsburgok hátában, keleten, a Balti-tengertől a Balkánig, létre kellett hozni egy olyan szövetséget, mely leköti Lipót császár katonai erejét, aki emiatt nem tud majd Nyugaton küzdeni a franciák ellen. A francia szövetség keleti tagjai: Conti herceg, mint lengyel uralkodó, s az Erdélyi Fejedelemség, valamint Thököly és a kurucok (Felső-Magyarországi Fejedelemség) lettek volna. Contit meg is választják, (1697. június) ámde túl nagy volt a távolság. A franciák jelöltje Danzignál közelebb nem jutott el Lengyelországhoz.

Ugyanebben a hónapban, 1697 közepén, kezdődött meg a törökök balkáni felvonulása is. Céljuk nem lehetett más, mint visszaállítani az 1682-es magyarországi állapotokat.

A kurucok és Thököly hadai 1685 óta, folyamatosan elvesztették területeiket, kiszorultak a felső-magyarországi fejedelemségből. Szerettek volna visszaszívárogni egykori országrészükbé. Am Thököly Imre fejedelem vezérlete alatt ekkorra mindössze már csak alig kétezer kuruc katona szolgált, tartott ki hűségesen. A többiek kénytelen-kelletlen ugyan, de otthagyták őt.

Nem könnyű egy országot felszabadítani

A Habsburgok rengeteg nehézséggel küzdöttek a felszabadító háború ezen szakaszában. Először is, szövetségésük, Velence súlyos tengeri vereséget szenvedett a törököktől, és kilépett a Szent Ligából. Másodszor Lengyelország a saját királyválasztásával volt elfoglalva, Sobieski János halála után csapatai hazatértek királyságukba. Harmadrészt, a szintén szövetséges Oroszországban, a későbbi Nagy Péter cár vette át a hatalmat. Külpolitikai céljairól, elképzeléseikről ekkor még semmit sem lehetett sejteni.

Következésképpen úgy látszott, a Habsburgok egyedül maradtak, kétfrontos harcra vannak kényszerítve. 1697. május 9-én béketárgyalásokat kezdtek a Habsburgok és a franciák, ennek téje nem volt más, mint a protestáns pfalzi választófejedelem hovatartozása, melyért immár tíz esztendeje csatáztak a felek, a Rajna mentén.

A Habsburgok 1683 óta egyfolytában háborúztak a törökök ellen is. (Immár 15. esztendeje!). Kezdet-

ben nem így számoltak, azt hitték, egy-két esztendő alatt, valamiféle kompromisszumos békével ismét lezárják a törökök elleni háborút. Szó sem volt akkor arról, hogy egy hatalmas, tizenöt éven át folyamatosan zajló, véres és kegyetlen konfliktust kell megvívniuk, Magyarország teljes felszabadításáig. Pénzügyileg teljes bukás volt az egész felszabadító hadjárat. Nem látszott, hogy hol a hadakozás vége, mi a háború végső célja. A török fenyegetés még mindig nem szűnt meg teljesen. A hadi helyzet is bármikor lényegesen megváltozhatott.

A pénzügyeket az jellemezte, hogy rájöttek: a Magyarországon hadakozó Habsburg-hadak teljes zsoldját Magyarországról kell kisajtolni. Az állandó adó, melyet a magyaroktól követeltek: egymillióról négymillióra emelkedett meg 1670-1703 között. Igen ám, de a Magyarországon állomásozó labanc katonaság zsoldja legalább nyolcmillió tallér volt évente. Minden józan számítás szerint, így csak a költségek fele állt Lipót császár rendelkezésére. A pénzemberek véleménye az volt: a Kincstár hiányát is Magyarországról kellett kiperéselni. Egyetlen megoldásnak azt találták, ha a hiányt a bor és a só kereskedelmi, forgalmi adójának emeléséből próbálják meg rendezni.

Béketárgyalások

1697. május 9-én béketárgyalásokat kezdtek a Habsburgok és a franciák egymással. Le akarták zárni az Augsburgi Liga tíz esztendeig tartó háborúját a Rajnánál. Ennek téje nem volt más, mint a pfalzi protestáns német választófejedelem sorsa. A Nagy Szövetség Háborúját már mind a két résztvevő fél régen szerette volna befejezni. Ezt az is befolyásolta, hogy 1697. június 27-én, a franciák jelöltje, Conti herceg helyett Erős Ágost, a szász választófejedelem emelkedett a lengyel trónra. Ugyaneznap, 1697. július 17-én, II. Musztafa török szultán megindult Magyarország ellen, hadai élén Isztambulból. Egy hónap múlva, augusztus 10-én, már Nándorfehérvárra, azaz Belgrádba érkezett lovas szpáhijaival és gyalogos janicsárjaival. Természetesen hozott magával ágyúkat is, ezeknek a neve zarbutzen volt.

1697. szeptember 20-án megkötötték a Nagy Szövetség háború-

ját, vagyis az Augsburgi Liga harcait, lezáró rijswijki békét. A tárgyalások során kiderült, XIV. Lajos francia uralkodó nem terjesztheti ki a hatalmát a Rajna bal partján sorakozó, Német-Római Császársághoz tartozó kisebb-nagyobb német államokra, minden maradt a régiiben, feleslegesen küzdöttek tíz esztendeig. A franciák kénytelenek voltak visszavonulni, addig meghódított területeikről is.

A hegyaljai kuruc felkelés kirobbanásának idején még semmi sem dőlt el, leverésének idejére azonban már minden teljesen eldőlt.

Végül a nagy francia politikai koncepció minden egyes eleme összeomlott: Conti, a francia herceg meg sem érkezett Lengyelországba. Thököly és kuruc bujdosói egyetlen pillanatra sem jutottak komoly szerephez Magyarországon. A hegyaljai felkelést hamarosan leverték, így nem kellett csapatokat elvonniuk a déli hadszíntérről a Habsburgoknak. A török hadsereget a Délvidéken, Zentánál 1697. szeptember 11-én, Savoyai Jenő herceg vezetésével tönkrevették, a század legvéresebb csatájában. Végül rövid polgárháború után, Erős Ágost, egykori szász választófejedelem lett az új lengyel uralkodó. Utóvédharcok, majd az 1699-es karlócai béke megkötése után Magyarország szinte teljes területe felszabadult a törökök iga alá. Csak a Temesköz maradt meg török kézen. Am Karlócánál, a béketárgyalásokon hamar kiderült, az 1699-es béke megkötésekor, a több mint százötven esztendő magyarországi török uralom lezárásakor, a rendezés során sem Erdély, sem pedig a kurucok nem szólhattak bele semmibe sem.

„Ki a magyar népnek örömet szolgált, a maga romlására készen lehetett”

1697-ben, az egykori felső-magyarországi fejedelemség területén, a törökök irányzat és a Thököly Imre fejedelembe vetett hit még erős volt. A Habsburg-orientáció talán nem bizonyult eléggé erősnek. A hegyaljai kuruc felkelést gondosan előkészítették. A szervezkedés már két esztendeje, 1695 óta folyamatosan zajlott, erősödött, a nagybányai hegyekben.

A tiszaháti kuruc vezető, Bereg, Ugocsa, és Szatmár megyékben nem volt más, mint Kiss Albert. Ő a Bereg megyei Gersenő nevű község szülötte volt. Egykor a helyi földesúr, Gersenő László jobbágycsalád született. Thököly Imre kuruc fejedelem harcai alatt, talpas vagy gyalogos hadnaggyá emelkedett. Nemcsak a labancok és a császáriak ellen harcolt, de a törökök és tatárok ellen is küzdött. Ha valaki felbérelte, zsoldjába fogadta őt

és embereit, még arra is hajlandó volt, hogy az elszaporodó román hegyi rablók ellen is harcba szálljon legényei élén. Bujdosótársai kedvelték őt, ragaszkodnak hozzá. A nagybányai hegyekben bujdosott. Tavasszal Barkóczy Györgyné hajdúinak sikerült elfogni, és bebörtönözni őt. Innen sikeresen megszökött Barkaszra.

A tiszaháti kuruc összeesküvők másik vezetője Esze Tamás volt (1666-1709), Tarpa szülötte.

A Tiszaháton a szervezkedésnek az vetett véget, mikor Károlyi Sándor, Szatmár megye főispánja, még a felkelés kirobbanása előtt, mind a két kuruc irányítót elfogatta, bör-

tönbe vetette. Emiatt a Tiszahát vidékén elmaradt a csatlakozás a hegyaljai felkeléshez.

A Hegyalján, a Bodrogmentén, a kuruc felkelés fő szervezőjeként Tokaji Ferencet ismerték, Ő Rákóczi jobbágya, Thököly gyalogos hadnagya volt. Valaha Regécen szolgált, egykor a lerontott vár hajdúhadnagya volt. Annak idején ő őrízte a rab, labanc, római katolikus Koháry István bárót. A krasznahorkai hegyekben bujdosott. Parancsnokukká, ezereskapitánnyá választották a kurucok.

A felkelők vezetői közé tartozott még Kabai Márton is, egy egyházából kiközösített református prédikátor, aki Sárospatakon, a nagy hírű kollégiumban végzett, 1669-ben. Gyűlölte a jezsuitákat. Jó tollforgató volt. Édes szavú, tüzes lelkű férfúnak jellemezték őt, azt mondták róla, amolyan hajdú-pap. Semmije nem volt a hitén és a hazaszeretétén kívül.

Szalontai György lett a hegyaljai felkelők harmadik vezetője. Ő a Hegyaljához közeli Végardó jobbágfalvának bírása volt. Pataki kuruc, még szülője is akadt a településen. Határozott és erélyes, bátor és leleményes ember volt.

Bóné András (1655-1707) diószegi kuruc vezető volt, Thököly Imre erdélyi fejedelem egykori hadnagya. Biharban bujdosott, őt szán-

ták a tiszántúli kurucok vezérének.

A szervezkedés szálai messzebbre is elnyúltak. Szatmár megyében a szervező Karácsonyi János volt, immár 1693 óta. Sáros megyében a kuruc összeesküvőket Csatári János tanító vezette.

A Hernád vize mentén: Ónódi vagy Szikszai Papp János irányította az összeesküvő elégedetleneket.

Kisnemesek és szolgálatból elbocsátott végváriak mellett az ország más csoportjai is szembefordultak a labancokkal. A lázadás résztvevői a pásztorok, béresek, szolgák, meszterlegények, zsellérek, jobbágyok, gulyások, kondások, csikósok, jobbágyok, juhászok, szegénylegények,

csak reformátusok vettek részt benne (igaz, ők voltak a legtöbben), de még evangélikusok és ortodoxok vagy éppen görög katolikusok is megfordultak a kurucok közt.

A labanc zsoldosok és császári katonák visszaélései közismertek voltak akkoriban az egész Magyarországon. Fosztogattak és raboltak. Kínózták és gyötörték, verték és ütlegették a szerencsétleneket. Ha még szembe is mert szegülni valaki velük, azt karóba húzták, sós vízzel itatták. Ha mindez nem lett volna még elég az áldozatoknak: megérőszakolták a feleségét, és leányát is. A közbiztonság rosszabb volt a vidéken, mint a török uralom másfél évszázada alatt. A császáriakon és a labancokon kívül vérhas, pestis és himlőjárvány pusztított egyszerre az országban.

A Hegyalján három nagy földbirtoktömb létezett ekkor: a sárospataki, a regéci, s a tokaji uralalom. Itt minden a Rákóczi-családé volt. Jobbágyok végeztek el a császári hatóságok számára a nehéz testi munkákat, robotban: sáncásás és palánképítés, fuvarozás, hajóhúzás várt rájuk.

A bécsi császári és labanc uralom három istencsapása nem volt más, közvélekedés szerint, mint a jezsuiták, az idegen zsoldoskatonák, és a pióca természetű kamarai tiszték, sőtisztek rémuralma.

Véres Péter-Pál-napi vásár Újhegyen

Látszólag egy teljesen jelentéktelen esemény robbantotta ki a széles körű hegyaljai felkelést Magyarországon. 1697. június 29-én szombaton és másnap, országos vásárt tartottak Sátoraljaújhelyen. 30-án, vasárnap, a déli mise előtt, császári német katonák kezdték el fosztogatni, vámolni a vásárolókat, bevételt és eladókat egyaránt, az újhegyi piacon. A vásár teljes biztonságért Wachsmuth (vagy Waxmuth) sárospataki labanc hadnagy felelt, 25-30 katonájával együtt.

Az emberek hosszú ideig túrték a végzést, elnézték a nyílt rablást, majd egy adott jelre visszautóztak. Ez a jeladás egy pisztolylövés volt. Hamar kiderült, a mintegy harminc császári katonával legalább félezer kuruc felkelő szállt szembe, így a labancok esélytelenek voltak. A kurucok közül kétszázan lovaskatonák voltak, háromszázan gyalogos vitézek, más néven talpasok.

A kurucok rohamának nem bírt ellenállni maga Waxmuth hadnagy sem, gúnynevéen a veres német, ő is meghalt. Embereit egy szálíg lemészárolták, nem akadt számukra sem irtalom, sem kegyelem. Áldozatul esett a felkelők haragjának, minden német plundrát viselő, vagy parókás, magyarul nem tudó ember is.

Köztük volt egy labanc nemesúr is, Vécsey Sándor, akit szintén lelőttek a kurucok. Többen is akadnak még halottak. Ilyen személy volt Nagy János: Zemplén megye aljegyzője. Apja maga is szolgabíró volt. Ő se élte túl az országos vásárt. Sennyei Ferenc báró szintén elhalálozott Újhelyen. Zatureczky István megyei esküdt volt. Feladatai közé tartozott a porció behajtása a megyében, ám neki sikerült megszöknie a kurucok bosszúja elől.

Meskó Jakab, aki a jogügyek igazgatójaként szolgált, arról volt ismert: az adósa ellen hamis vádiratokat fabrikált. Nagy údrivalgás támadt ellenségei közt, mikor kiderült, ő is fogságba esett. A vásárosokkal megszapordott kurucok azonnal kibontották a felkelés zászlaját, Thökölyre eskették fel a népet. Bár a császári és labanc hatóságok, vármegyei hivatalok sejtették valamit a zendülés elő-

készületeiről, a kirobbanó felkelés hevessége mégis nagyon megrémítette őket, szinte teljesen meg is bémultak. Ekkora népharagra nem lehettek felkészülve. Előbb csak kisebb rebellióknak vélték a történeteket, melynek leveréséhez elegendőnek ítélték Zemplén vármegye hatósági embereit, majd a felkelés méreteiről, szerveztségéről értesülve országos riadót rendeltek el. Mindennél fontosabb volt számukra az a hegyaljai felkelők nem teremthessenek közvetlen kapcsolatot Thököly kurucuival.

Kuruc dicsőség: Tokaj bevétele

A sikeres vásári rajtaütés után a hegyaljai felkelés megállíthatatlannul terjedt tovább. Megindultak a kurucok a két legfontosabb, császári kézen lévő hegyaljai vár, Tokaj és Sárospatak ellen. A két erődtípusban nem kevesebb, mint

kétszáz-kétszáz császári s labanc katona védekezett. Ellenük összesen mintegy 4000 fegyveres felkelő indult meg.

Elsőként, immár másnap, június elsején, hétfőn, éjfél és hajnali egy óra között Tokaj ellen indultak a kurucok. Vezetőjük Tokaji Ferenc ezerekapitány volt. Legalább ötszázán támadták meg a német helyőrséget. Sószállító tutajokon haladtak lefelé a Tiszán. Noha mindent megpróbáltak, csak a harmadik támadásuk bizonyult sikeresnek. Ekkor már belülről szintén segítette őket lajtorjakkal Bajusz Gáspár, a tokaji magyar várőrség kapitánya is. Ő egyformán jól értett a bajvíváshoz, a hadi fortélyokhoz, mindenféle puskához és ágyúhoz, de még a lovasportyákhoz is. Nagypapja szerezte meg a családjuk számára a nemesi rangot és a címeres levelet. Bajusz Gáspár gazdasága virágzott, Tokajban

birtoka volt, valamint szép kúriája a szőlőhegyen. A városban lakott, egy derekas kőházban. Mindenki ragadványnevével ismerte őt a kurucok közül, mint Hatnyak-Bajusz kapitányt. Az ő parancsára verték le ekkor a belül tanyázó magyar cselédek a lakatokat a kapukról.

Tokaj kuruc bevételekor áldozatul esett a felkelők határtalan dühének, a Hegyalján széles körben gyűlött Badiny János is, a sárospataki uradalom jószágkormányzója, aki különben a kis Rákóczi Ferenc egyik nevelője volt, a későbbi erdélyi fejedelem gyermekkorában.

A hegyaljai felkelők fogságába esett Tokaj ostroma idején Tiszinszky János harmincados és Kotolinszky Móric császári tiszt, éppen úgy, mint Günther György tokaji labanc sóhivatalnok. Egyiküket sem végezték ki a magyar rebellesek.

Sárospatak szintűgy a felkelők elsődleges célpontjai közé tartozott

Tokaj elfoglalásával párhuzamosan, itt szintén éjjel egy óra tájban támadtak a kuruc portyázók. Legalább százötvenen voltak, parancsnokuk Szalontai György volt, a végardói bíró. Egy rosszul befalazott, kirohanásokra tervezett kapun keresztül törtek be a várba. Sárospatakon is akadtak a kuruc ostromnak áldozatai. Többek között, Belussy Ferenc, a város jezsuita rendfőnöke és Vitézy János császári harmincados is azok között volt, akik nem éltek túl az ostromot. Patakról kollégiumi diákok is csatlakoztak a felkelőkhöz, mint például Bálpataki Mihály tette.

Amint elérték a célt, a két fontos császári vár megvételét, már is azon törtek a fejüket, hogyan szélesíthetnék ki az eddigi, helyi jelentőségű parasztfelkelést országos horderejű és méretű szabadságharcra. Ennek érdekében küldték el azonnal Isztambulba, Majtényi István nemesurat, a Zemplén megyei Mihályiból. Ő hétszilvafás nemesemberként, fogságban is volt már a labancoknál, kuruc híre miatt. Őt irányították követként a törökökhöz és Thökölyhöz, a felkelés kirobbanásának és eredményeinek hírével. Addig is, míg reményeik szerint Thököly és kurucok meg nem érkeznek a Hegyaljára, megpróbálták felvenni a kapcsolatot a környék legnagyobb és leginkább tisztelt birtokosával, a fiatal Rákóczi Ferencel. Azt szerették volna, ha az élükre áll. Igen ám, de a mindössze 27 esztendő fiatalember elbizonytalanodott.

Nem túl régen nősült, feleségül vette Sarolta Amália német hercegnőt. A kuruc felkelés tervei semmit se tudott. Taszította őt a kurucok törökbarátsága is. Sőt,

mivel Thökölyt, egykori gyámját és mostohaapját kifejezetten nem kedvelte, emiatt sem léphetett fel a kuruc király nevében. Így semmi csodálkozónivaló sincs azon, amiért inkább Bécsbe sietett, igazolni, semmi köze sincsen a felkeléshez. Ám a labancok felrőtíték neki, hogy a kurucok nem nyúltak a Sárospatakon és Tokajban felhalmozott Rákóczi-javakhoz, semmi sem tűnt el a kezük között a kincsekben.

Körleveleket írtak a felkelők a hajdúvárosokhoz, az üzenetekben segítséget s támogatást kértek tőlük. Ám a hajdúkat egyformán fenyegették: a török hadak és a tatár portyák, éppen úgy, mint a császári zsoldosok és a vármegyei labanc nemessége is. A Tiszántúlra: Tiszaeszlár és Tiszadob, Tiszalók és Tiszaladány környékére is indultak rebellesektől megbízottak segílyért.

Sőt még a Hernád völgyét: Gönc, Ruszka, Vizsoly vidékét, az ottani elégedetleneket szintén csatlakozásra szólították fel a hegyaljai kuruc felkelők. Ezekkel az üzenetekkel szerették volna fellázítani a távolabb eső területeket is.

A törökökhöz fűzött reményeikről, szándékaikról, kapcsolataikról csakis ellenséges, bécsi és labanc, velencei forrásokból értesülhetett az utókor. Ezek szándékosan is torzítottak. Az a hír járta szerteszét az országban: Thököly Imrét és katonáit, nem kevesebb, mint 3000 kuruc bujdosó várja már. Addig is, hírek terjedtek el mindenfelé arról: a törökök és a tatárok hatalmas hadereje immár Magyarországot határára várja, hogy harcolhassanak a császári csapatok és a labancok ellen. A felkelés híre

futótűzként terjedt el az országban, mindenki erről beszélt mindenhol.

Ezzel kapcsolatban olyan alapkérdéseken vitakoznak egymással a magyar történészek, mint:

- Mekkora szerepe volt Thököly Imrének és a törökországi kuruc emigrációnak a felkelés megszerzésében?

- Volt-e közvetlen összeköttetés a felkelők és a Török Porta között?

A kapcsolattartást az is nagyban megkönnyítette, hogy Thököly volt tisztjei közül többen szolgáltak a még meglévő török várakban.

A kuruc rebelleseknek első dolga volt, Patak és Tokaj elfoglalása után, követeket küldeni a törökhöz.

Jenei Szabó Mihály hajdani tokaji szőlőbirtokos, Zemplén megyei nemesember, egykori kuruc kapitány volt a hegyaljai kuruc felkelők követe a Fényes Portához. Őt később emiatt a császári német hatóságok teljes vagyonelkobzásra ítélték. Ezek a kapcsolat-

tartók, követek azonban már csak a felkelés bukása után érkezhettek vissza a Hegyaljára.

Arra is akadt gondjuk a hegyaljaiaknak, hogy katonai fegyelmüket megszilárdítsák, megszervezzék a seregüket. Tizedeseket és zászlótartókat választottak, hadnagyokról és kapitányokról döntöttek, dobosokat és kornétásokat neveztek ki.

Labanc ellenintézkedések

Az Udvari Haditanács nem maradhatott közömbös, amint meghallotta a híreket a kuruc felkelők sikereiről, cselekedniük kellett azonnal. A Hegyaljára császári katonaságot vezényeltek. Számbeli túlsúly kialakítása volt a fő céljuk.

Am azzal is tisztában voltak Bécsben: a hegyaljai labanc csapatösszevonás nem zavarhatta meg a törökök elleni védekezést. Elvégre mégiscsak mellékhadszíntérről volt szó! Az igazán lényeges dolgok a Délvidéken dőltek el! Oda kellett minden előfogatok megszerzését, ne törődjön többé az ekzekúcióval és az adókövetéssel, inkább minden erejével azon legyen, hogy megakadályozza a hegyaljai felkelők és Thököly és kuruc katonái vagy a törökök betörhessenek Felső-Magyarországra.

Lipót császár tanácsadói, kényszerhelyzetükben még arra is hajlandóak voltak, hogy kegyelmi pátenseket nyújtsanak a magukat megadó kuruc felkelőknek, bűnbocsánatot hirdettek a lázadóknak. Ezzel a leiratokkal az volt a céljuk, hogy megbontsák és meggyengítsék a hegyaljai rebellesek összetartását, zavart keltsenek a soraikban. Az is ezt a céljukat szolgálta, hogy ezer tallér vérdíjat kínáltak a felkelés vezetőinek fejéért. Bevetették ellenük a megfélemlítés s fenyegetés, a megvesztegetés és ígéretes fegyverét is, méghozzá egyszerre.

Nem bízták pusztán árulókra, megingókra a kuruc rebellió leverését. Császári csapatokat is a küldtek a Hegyaljára. Három lovas- és egy

gyalogos ezredet fordítottak vissza a Délvidékre vezető útvonalról, azzal a parancsal, hogy a legnagyobb kíméletlenséggel, minél gyorsabban vessenek véget a hegyaljai lázadásnak. A bevetett labanc és császári csapatok legfőbb parancsnoka: Charles de Vaudemont lotaringiai tábornok, kegyetlen és emberetlen katona volt.

(Pontosan olyan lelkiismeretlen zsoldoskatona volt ő, I. Lipót császár szolgálatában, mint korábban Cobb Farkas tábornok, Carlo Strassoldo főkapitány, vagy Johann Sporck, Paris Spankau báró, Caprara generális, Antonio Caraffa gróf, akik véres betűkkel írták be a nevüket Magyarország történelmébe.)

A császári csapatok között, melyet a hegyaljai kuruc felkelők ellen bevetettek, háromezer brandenburgi porosz katonát közvetlenül Vaudemont tábornok parancsnoksága alá helyeztek a Haditanácsban. Segítette őket még két ezer dán zsoldoskatona is, akiknek a parancsnokuk Tromp tábornok volt. A Bassompierre – lovasezredet is odarendelték, ennek vezetője nem volt más, mint Adam Ritschan tábornok. Mihályi Pál deák labanc huszárezrede azt a feladatot kapta, hogy akadályozza meg portyáival a felkelés szélesebb körű elterjedését. Ők ehelyett inkább a Hegyalja nyomorult falvait, kisvárosait fosztogatták.

Egy, legalább kétezer zsoldoskatonából álló erdélyi csapatot is riasztottak. Ennek parancsnoka a kegyetlenségéről hírhedt Rabutin tábornok volt. Neki azt a feladatot adták, fűggersze fel a Thököly kurucrai elleni erdélyi vigyázást, hagyja abba a porció összegyűjtését, a kvártélyozást és az előfogatok megszerzését, ne törődjön többé az ekzekúcióval és az adókövetéssel, inkább minden erejével azon legyen, hogy megakadályozza a hegyaljai felkelők és Thököly kurucainak kapcsolattartását.

A kurucok nyilvánvaló ellenségei voltak a hadbiztosok és a harmincadosok, a sötisztek és a kamarai tisztviselők, az élelmezési biztosok. Holló Zsigmond szepe-si kamarai tanácsosokról, Thavont bányagrófról széles körben ismert volt, hogy I. Lipót császár bizalmát élvezik. Klobusiczky Gáspár munkácsi harmincados, Sigerus András sötisztet sem véletlenül vádolták labanc kapcsolatokkal az elégedetlenek. Guguel Pongrácz szatmári labanc alezredest, várkapitányt és Jantó János tiszttartót szintén széles körben gyűlöltek a felkelők. Am ezeknek a férfiaknak egyetlen hajszáluk sem görbült meg a Hegyalján.

A környező császári várak labanc helyőrségeit szintén riasztották, így Eger, Szatmár, Szendrő, Várad és

Fotó: Internet

Fotó: Internet

Kálló erődítményeinek katonaságát is.

Még a már teljesen elavult nemesi felkelést is fegyverbe szólították, ez jól megmutatta, mekkora páni-ot okozott a hegyaljai kuruc felkelés váratlan kirobbanása a császáriaknak, a labancoknak.

A kurucokat leverő labancok és császáriak parancsnokai olyan fontos, országos hírű nemesemberek voltak, mint Koháry István bánya-vidéki főkapitány, Pálffy János generális, pozsonyi főispán, Zichy István győri generális, Charles Vaudemont altábornagy, Bercsényi Miklós főhadbíztos, Károlyi Sándor szatmári főispán.

A felkelés kiterjesztésének kísérlete: Csatak a harangodi pusztán

A mai Miskolctól mindössze 20 kilométernyire feküdt Harangod pusztája, vagy mezeje, a Takta-folyó völgyében. Ez volt a helyszíne két nagyobb, nyíltzríni összecsapásnak is a hegyaljai felkelés idején. Stratégiai jelentőségű volt ez a hely, mivel erről a területről lehetett kisebb-nagyobb fegyveres lovasportyákat küldeni mindenfelé, északra és délre, kelet felé és nyugatra. Ez volt az első olyan terület, a Hegyalja vidékétől nyugatra, ahol nagyobb seregek is megütközhetek egymással.

Az első harangodi csata a mezőn, 1697. július 6-án, szombaton zajlott le, a kurucok és a labancok közt. A kurucok 11 zászló alatt harcoltak, mintegy nyolcszáz főnyi erővel rendelkeztek. A kuruc lovaskatonák a csatarend jobb és bal oldalát foglalták el, míg a kuruc talpasok középen kaptak helyet. A felkelés vezetői közül Tokaji Ferenc biztosan részt vett a csatározásban. Kuruc részről ő vezette az egész sereget. Az alparancsnoka nem volt más, mint Kövér Ferenc. Ő egykor jómódúnak számító középbirtokos volt. Már a kurucok első, 1672-es portyáiban is részt vett. Eddigre már teljesen elszegényedett a bujdosó nemesúr. A lovasságot egy Huszár Mihály nevű felkelő irányította alárendelték. Vezetésük alatt egyaránt szolgáltak gyakorlott huszárok, Thököly régi lovaskatonái, és frissen beállott, gyakorlatlan, hadhoz nem értő jobbágyok és parasztek is. Ők leginkább csak botokkal és fejszékkel voltak felfegyverezve.

Velük szemben vonultak fel Adam Ritschan tábornok parancsnoksága alatt a labancok. Köztük az egri vár magyar legénysége, az ónódi vár helyőrsége, Glöckersperg ezredes szendrői végvárának helyőrsége. A lovas zsoldoskatonákat Mihályi Pál deák lovasezredéből és egy rác lovasdandárból toborozták össze. A labancok néhány ágyúval is rendelkeztek.

A labancok jelentős mennyiségi

és minőségi fölényben voltak akár létszámban, akár pedig felszerelésben. Haderónemeik között mind a gyalogság, mind a lovasság, éppen úgy ahogy a tüzérség is jelentős szerepet játszott.

A labanc gyalogság: gyalogezredekben szolgált, ezek egyenként 2500 főt számláltak. Fő fegyverük a muskéta volt (kerékklakatos és kanócos változatban egyaránt). A szuronyokat ebben az időben még csak a labancok használták a csatákban. Puskacsőbe tűzték, ekkor azonban nem lehetett tüzelni a puskával. A kurucok Szent Péter késének gúnyolták ezeket a hadiszerszámokat.

Fotó: Internet

A harcok során, egy-két kilós kézigránátokat is bevették a császáriak, ezeket fekete lőporral töltötték meg. Úvegéből s vasból, bádógból és bronzból készültek. A labanc kardok egyszerűek voltak, tömegtermelésben gyártották őket. Szúrásra és vágásra is alkalmasak voltak.

A labanc lovasság három egységből állt.

A nehézlvasosok (más néven a kúrasszírok): testpáncéllal rendelkeztek, Karddal és piztollyal támadtak. Ők voltak a vasasnémek. Egy ezredben 900-1000 fő szolgált zsoldért.

A dragonyosok egyfajta lovasított gyalogosok voltak. Csatában lovon mentek, de az ütközetben gyalogosan harcoltak. Fegyverzetük: kard és karabély volt. Ez utóbbi hossza legalább egy méter volt,

s a vállukról lógott le külön szíjon. Egy labanc ezredhez 800 dragonyos tartozott.

A labanc huszárok fő fegyvere a szablya és hegyestőr volt, ámde piztolyukra és karabélyukra is számíthattak. Egy lovasezredhez 600-700 huszár tartozott.

Az ágyúk űrmérete aszerint változott, hogy ostromágyúként, vagy mezei tüzérségként vetették-e be.

A kurucok legjellegzetesebb fegyver az ívelt pengéjű szablya volt. Fokéltre fenték ezt a könnyűlovassági fegyvert. Csak vágásra való volt. A hegyestőröket eredetileg a török könnyűlovasság ellen használták, sodronyígek ellen.

végén. Csak kényszerűségből használták a lovasok, elavult fegyvernek számított.

Íjakat és nyilakat még mindig használtak a korszakban a huszárok, főképpen, ha a törökök ellen küzdöttek. Kézi lőfegyvereik is akadtak, muskétákat és karabélyokat is használtak a kurucok, Olyan fegyverrel is rendelkeztek, mint a polhák (lengyel puska) és a tüfenk (török puska), a csintapuska (hosszú csövű vadászfegyver) és stucz (rövid csövű önvédelmi fegyver), flinta és mordály. Piztolyaik kerékklakatos elsőt szerkezettel ellátott lőfegyverek voltak, franciakovás gyújtószerkezetű lövészerszámokat ekkoriban még nem használtak a kuruc felkelők. A magyarok már nem használtak harcaik során pajzsokat, csak a törökök ragaszkodtak elavult védőfegyvereikhez és páncélszövetekhez a korszakban.

Lószerszámaikra mindig különösen figyeltek a magyarok. Nyereg és kantárzat, nyakló és zabla, szügyelő és hasló, minden csata előtt gondosan el lett igazítva, hiszen a lovasok élete függött ezektől. A kuruc lovaskatonák egyaránt használtak török és tatár, német és magyar típusú nyergert. Báronyból, de akár oroszlan- vagy tigrisbőrből készült nyeregtakaró (más néven cafrang) volt minden portyázó álmainak netovábbja. Kenyelekből is többféle típusút használtak a kurucok: török és magyar fajtaját egyaránt.

A labanc létszámfőlény ellenére, a harangodi csata mégis heves kuruc rohamokkal kezdődött meg. A labanc lovasokat sikerült is megingatniuk, ők teljesen meg is futamodtak. Ekkor Ritscan, a tapasztalt katona, nem esett kétségbe, hanem a császáriak jobbszárnyáról a kuruc lovasok ellen küldött 400-500 huszárt, Pál deák ezredéből. A kuruc lovasok mindkét oldalon hátrább szorultak a csatamezőn. Elkeseredett küzdelem után, a kuruc lovasság megfutamodott, nem bírták ki a császáriak nyomását. Ekkor már a talpasok sem tarthatták magukat, ők is elhagyták a csatateret.

A kuruc veszteségek közé legalább 354 halott gyalogos került be, akiket a labancok lemészároltak. A császáriak veszteségei meghaladták a száz katonát. Velük együtt 62 ló is elpusztult. A labanc lovasok közül Mihályi Pál deák ezredéből sokan, a csata után a Hegyaljára rontottak, az olcsó préda reményében. Ezek a részeg zsoldosok voltak azok, kik 1697. július 16-án, kedden Tarcalt, Mádot s Tállyát felprédálták és felégették, mindenükből kiforgatták véten lakóit.

A kuruc menekültek zömével együtt Tokaji Ferenc szintén Tokajban húzta meg magát, éppúgy, mint Huszár Mihály is. Azo-

kat, akik Sárospatakra vonultak vissza, Kövér Ferenc vezette vissza a pataki várba.

Kuruc dobszó Harangod pusztája felett

A kurucok nem nyugodhattak bele a vereségbe, mivel nagyon jól tudták, ha nem sikerül kiterjeszteni a hegyaljai felkelés törzsterületét, el fognak veszni. Éppen emiatt, kevesebb, mint egy héttel az első, Böcs melletti vereség után, újra nyílt csatát vállaltak a labancokkal szemben a harangodi mezőn. Ekkor Thököly Imre erdélyi fejedelem hívei nem kevesebb, mint kéttucat kuruc zászló alatt küzdöttek. A második harangodi csatában ellenfeleik közé Glöckersperg ezredes szendrői várőrsége és Mihályi Pál deák labanc huszárjai tartoztak.

A küzdelem ismét a kuruc lovasok heves rohamával indult meg, de ez megint sikertelen volt, a labanc csapatok egy cseppet sem inogtak meg. A harc során nem kevesebb, mint négyszáz kuruc veszett oda, sok paraszt s jobbágy akadt köztük, ámde rengeteg volt a halott harc-edzett thökölyanus bujdosó is. A császáriak vesztesége mindössze 42 fő volt. A második harangodi csata hevességét jól jelzi az is, hogy a kuruc vezetők közül itt lelte halálát Kövér Ferenc és Huszár Mihály is, akárcsak Kerekes András, a tolcsvai bíró (aki a gyalogosokat irányította). A csata vége nem volt más, mint kegyetlen mészárlás. Egy eredményt mégis sikerült elérniük áldozatukkal a felkelő kurucoknak. A két harangod-pusztai csata veszteségei miatt Ritschan tábornok lemondott eredeti szándékáról, arról, hogy személyesen irányítsa Tokaj és Sárospatak ostromát.

Összegezve: Az első harangodi összecsapás lefejezte, a második harangodi csata megállította, védekezésbe szorította a lázadókat, a hegyaljai kurucokat. A kuruc csapatok kezéből kicsúszott a kezdeményezés. A magyar felkelők elszigelődtek.

A harangodi csatározások után mind a kurucok, mind a labancok új célokat tűztek ki maguk elé. A Habsburg-udvar elsődleges célja immár az volt, hogy végzetesen megbontsa a felkelők egységét. A vármegyék nemessége a kurucok sikertelensége láttán, teljes létszámban a rebellesek ellen fordult. Így és ekkor vált az eredetileg országos méretű szabadságharcnak indult felkelés, mindössze helyi jelentőségű parasztlázadássá. A labancok új célja egyértelmű volt: szerették volna visszaszerelni a kurucok kezén lévő várakat, Tokajt és Sárospatakot. A kurucok jól tudták, csak akkor érhetik el a céljaikat, ha a felkelés területét, hatóságát sikerül kiterjesz-

teniük. Elsődleges céljuk a hajdúvárosok bevonása volt. Ám a hajdúvárosok ellenségesek maradtak velük szemben.

Tokaj megpróbáltatása, Sárospatak szerencsétlensége

1697. július 17-én, szerdán Vaudemont császári tábornok ostrom alá fogta a kuruc felkelők fő fészékét, Tokaj várát. Seregét 900 császári lovas zsoldoskatonára és labanc gyalogosok alkották. A vár magyar helyőrségének létszáma megközelítette a háromszáz embert. Ők gyalogosan küzdöttek. Melléjük zárkóztak be a harangodi csatából megmenekült kuruc lovasok.

Fotó: Internet

A heves, többnapos ágyúzás ellenére, csak július 20-án, szombaton tudtak a császáriak csapatai betörni a várba. Magát a fellegetvárát, három kemény roham után tudták csak elfoglalni a labancok. A harcok hevességét jól mutatta az is: a sok halott német zsoldoskatonára mellett meghalt Schlick kapitány, a zsoldosok irányítója, vele együtt két császári hadnagy s két labanc zászlótartó is. Sőt a legfőbb irányítók közül súlyosan megsebesült maga Mihályi Pál deák, a labanc lovasság parancsnoka, és Glöckersperg császári ezredes is, a szendrői várőrség parancsnoka.

A kuruc felkelők közül sokan el tudtak menekülni, a vár Tisza felé eső oldalán, ámde Rakamaznál a hegyaljai hajdúba botlottak bele. Az ellenségeik elől itt

kettéváltak a kurucok. Egy részük dél felé fordult, más részük észak felé, ők a gömöri hegyekbe vették be magukat.

Kabai Márton református tiszteletes az utolsó utáni pillanatig kitarított a fellegetvárban, nem volt hajlandó elmenekülni. Őt egyenesen Vaudemont tábornok elé ránküldték. Amikor a labancok vezére kínhalálal fenyegette a protestáns prédikátort, nem ijedt meg, csak ennyit válaszolt neki:

„Édes és dicső dolog a hazáért meghalni!”

Tokaj elfoglalása után a labancok következő feladata nem lehetett más, mint Sárospatak megszerzése, visszafoglalása a felkelőktől. A várat ezer gyalogos és négyszáz

parasztkatonák és jobbágyok. Ezeknek a vezetőjének még a neve sem maradt fenn, minden bizonyosan egy kuruc hadnagy lehetett. A labancok a kora hajnali kitérés után csak délután 15-16 óra tájban mertek bevonulni a várba. A védekező gyalogosokat kímélet nélkül, egy szálíg lekaszabolták.

Kegyetlen megtorlás sújtotta az elfogottakat

A bosszúállás természetesen nem maradhatott el a várak bevétele után. Tíz felkelő kurucot rögtön karóba húztak. Hét kuruc lázadót máris felakasztottak. Összesen negyven magyar rebellest végeztek ki, a várak bevétele után azonnal, minden bírósági eljárás nélkül.

A véres bosszú során lefejezés járt a nemesembereknek, innen tudjuk meg az iratokból, hogy legalább félszáz nemes vett részt a felkelésben. Így végezte be életét Somlyai Szabó István tokaji, valamint Csobádi György és Aranyosi István sárospataki, koldusszegény uraság. A megtorlás része volt többek között az is, hogy a nemeseket birtokelkobzással büntették. Az év folyamán legalább húsz-huszonöt kisnemesi birtok és szőlő cserélt gazdát, került új kézbe a Hegyalján.

A parasztek közül akasztással bűnhődött meg tetteiért Tomán György és Késcsináló János. A jobbágy származású felkelők közül karóba húzással lakolt meg a felkelésben való részvételéért, Botos János és Késmíves Tóbiás, Sárospatakon. A császári udvar bosszúhadjárata a császári harmincadosok által vette kezdetét. Kiss Pál tokaji harmincados mellett főleg Danka Balázs ónódi kommandáns és Trencsényi Ferenc bihari harmincados intézkedett, ők ítélték el az elfogott parasztokat és jobbágyokat a két várban.

Megpróbálták a magyar elégedetlenekeket visszariasztani a lázadókhöz való csatlakozástól. Legfőbb céljuk az volt, hogy megosszák a kurucokat, ellentétet szítva közöttük. Kegyelmi pátenst bocsátottak ki a magukat megadó kuruc felkelők számára, bűnbocsánatot hirdettek a lázadóknak. Ugyanakkor arra is volt gondjuk, hogy ezer tallér vérdíjat tűzzenek ki a lázadás vezetőinek fejére.

Patak és Tokaj elvesztése azt eredményezte, hogy a kuruc mozgalom elvesztette területi bázisát.

Amiatt, hogy a kurucok újabb térnyerését megakadályozhassák, a labancok kordonokat állítottak fel az utak mentén, megakadályozandó a felkelők szabad mozgását, menekülését, kitérését a Hegyaljáról. Tarcal, Kassa, Gálszecs, Terebes, Sátoralfajújhely, Sárospatak, Gönc, Boldogkőváralja városai mentén körbezárták a területet,

A települések körül felállítottak egy olyan sűrű szemű hálót, vagy vonalat melyet senki sem léphetett át ellenőrizetlenül.

Visszavonulás és menekülés

A várak, Tokaj és Sárospatak elvesztésével a hegyaljai kuruc felkelés első szakasza véget ért. Egyensúlyi helyzet jött létre. A kurucok már nem, a labancok még nem voltak olyan erősek, hogy ellenfeleiket végleg legyőzhessék. A menekülő kurucok előtt bandaharcok álltak, ezek ideje alatt lovaspartykál nyugtalanították a labancokat és Lipót császár katonáit.

1697. július 23-tól, keddtől új szakaszba lépett a hegyaljai kurucok felkelése, megkezdődtek az utóvédharcok. A császár katonai parancsnokai olyan magabiztosakká váltak, hogy megengedték a brandenburgi porosz segédcsapatoknak, hogy meginduljanak Savoyai Jenő herceg délvédelni táborára felé, a törökök ellen harcolni.

A kurucok jó részének azonban még sikerült elmenekülni, a várak védelmének összeomlása előtt. Erdőkben-hegyekben, mocsarakban-lápokon, barlangokban rejtőztek el a bujdosó zendülők.

Tudták, hogy a Hegyalja vidéke kegyetlen megtorlást fog elszenvedni, mindenütt nyüzögtek a labancok és a császáriak. Ezért kellett elhagyniuk a kurucoknak a felkelés törzsterületét. Nem szándékoztak eredeti céljaikról lemondani, más vidékeken kerestek a maguk számára menedéket.

A sárospataki lovasság menekülési útvonala a Bodroghözön keresztül vezetett. Először a leányvári Tisza-parton adtak lovaiknak kisebb pihenőt. Ők déli irányba menekültek. Külön balszerencséjükre, irányítójuk, Szalontai János, még a sárospataki kirohanás elején elesett. Eppen emiatt, igen nagy szerencsének számított, hogy Nagykállónál egyesülhettek más kuruc zendülőkkel.

Azok, kikhez csatlakozhattak, nem voltak mások, mint a toljaji várból kitört lázadó lovasok. Őket a tokaji vár magyar legényeinek egykori kapitánya, Bajusz Gáspár vezette. Szalontai János életben maradt kuruc lovasaival a menekülő felkelők létszáma immár meghaladta a tíz századot is. Labanc üldözőiket sikerült tévútra csalogatniuk. A császári várakat, megerősített helyeket lehetőleg elkerülték. Legalább öt-hatszáz lovas alkotta a kuruc menetszlopot, s haladt lap-pangva, portyázva, dél felé. Útvonaluk érintette Nagykálló és Diószeg, Kismarja és Nagyszámota települését is, mielőtt megérkeztek volna a temesvári török pasához. A vén Hatnyak-Bajusz ismét kivá-

lót portyázonak bizonyult. Mind-össze alig tíz nap alatt, hátsai-kat nyilván a végsőkgig elcsigázva, kizsigerelve, megérkeztek kiszemelt menedékhelyükre. Azt is feljegyezték róluk: nemhogy egyetlen embert, de egyetlen egy paripájukat sem vesztették el tíznapos, majdnem ötszáz kilométeres menetésükön. Ahhoz, hogy eredményüket igazán értékelhessük, tudnunk kell, hogy a hátsalovak napi átlagos menets sebessége nem haladja meg a 25 km-t. Vágtázva ez a távolság elérheti akár még a dupláját is. Napi ötven kilométernél nagyobb sebességre csakis váltott, pihent hátsalovakkal lehet elérni, olyanokkal, amik semmilyen pogyászt sem visznek a hátukon. Márpedig Bajusz Gáspár kapitány emberei tokaji labanc túszo-kat is hurcoltak magukkal. Ám a Hatnyak-Bajusz mesteri módon vezette a visszavonulást. Az egész császári haderő és a teljes labanc ármádia sem tudta megakadályozni, hogy véghez ne vigyék vakme-rő tervüket. Igazi lovasbravúrt hajtottak végre ezek a kuruc zendülők. A temesvári török pasa hatalma alatt itt tanyáztak, 1696 eleje óta, a thökölyánus kuruc emigráció tagjai közül: Szappanos Mihály kapitány és vele negyven lovas kuruc, valamint Szabó Gáspár gyalogkapitány és 36 kuruc talpasa. Ők fogadták az érkező rebelleseket.

Tokaji Ferenc ezereskapitány és emberei sorsa

Akadtak olyan kuruc harcosok is, főképpen Tokajból, akik nem dél felé vették az irányt, a várak eleste után, hanem, hogy megosszák az üldöző labanc kopókat, inkább egyenesen észak felé menekültek el. Maguk után csalógatták a császári fogdmegeket. Az ő útícéljuk nem volt más, mint a szalánc-regéci hegyek vadregényes vidéke. Ez terület annak az Eperjestről Tokajig tartó hegységrendszernek volt a legészakibb nyúlványa, mely délen a Hegyalja vidékével végződött. Ez az akkor még érintetlen ősvadon, Kassa városától keletre terült el. Ember nem jártá szakadékai, kegyetlen, szűk meredélyei, sűrű, fekete bozótosa, titokzatos üregei tökéletes menedéket nyújtottak a bujdosó kurucok számára. Ide maga Tokaji Ferenc ezereskapitány, az egész felkelés legfőbb irányítója vezette el a benne bízókat. Nemcsak menekülni akartak ók a labancok elől, de az volt a szándékuk ezzel a hadmozdulattal, hogy a felső-magyarországi vármegyékre is kiterjesszék a felkelést, csatlakozásra bírják az itteni, kurucokkal rokonszenvező lakosokat. Ilyeténformán ismét országos jelentőségűvé tették volna a bujdosók felkelését.

Ám erre már nem maradt elegendő idejük és erejük. Amint megérkeztek, a rend felbomlott a menekülők között. A szabadság szabadossággá vált, a bátorság duhajkodássá, a lendület feltékenységgé változott. Nézeteltéréseikből összeszálalkozások, a szóváltásaikból veszekedések keletkeztek közöttük. Meglazult a fegyelem, a szervezett katonai alakulatból szervezetlen paraszti tömeggé váltak Tokaji Ferenc emberei. Nem volt már olyan erő, mely összetarhatta volna őket.

Ellenük egyformán hatásosnak bizonyult a megfélemlítés eszköze és a császáriak fenyegetései is. A labancok legfontosabb fegyvere mégis a megvesztegetés és ígérgetés volt.

S ha mindez nem lett volna még elegendő bajnak, beférkőzött soraikba egy császári labanc ügynök is: bizonyos Putnoki Kis Péter áruló nemes úr, akinek a Tokaji Ferenc ezereskapitány fejére kitűzött ezer forintos vérdíj felmelegetésével, sikerült megbontania a rebellis menekültek és bujdosó kurucok egységét. A hajdúvárosiak és megyei nemesek elhagyták Tokajit, s egy nagyobb létszámú kuruc csapat letette a fegyvert a labancok előtt. Meghasonlásuk belső villongásokat, majd szakadást idézett elő, ez végül áruláshoz vezetett. A 66. magát megadó egykori kuruc első dolga volt elárulni Tokaji Ferenc rejtekhelyét az üldöző labancoknak. A fentebb említett erőegyensúly akkor bomlott meg végleg a kurucok és a labancok erői között, mikor Tokaji Ferencet 1697. augusztus 5-én, hétfőn elfogták.

Gvadányi Sándor szendrői várkapitány, gróf és tábornok, és Szecsey Gergely kapitány, régi labanc tisztt fogta el Méréánál, sebesülten a kuruc ezereskapitányt. Egy Lóczy András nevű felkelő vezette nyomra őket, s jelentette, hol van Tokaji Ferenc rejtekhelye a szalánc-regéci hegyekben. Ő volt az, akit a kurucok követként a labancok elé küldtek, hogy megbeszéeljék megadásuk feltételeit. Nem magától cselekedett így, hanem egy Emődy nevű nemesember megbízásából. Ők árulták el Tokajit, 66 kuruc felkelőtársukkal együtt.

A császáriak közül Octavian Nigrelli kassai várkapitányhoz fordultak az árulók, ő segített nekik. A labancok közül Gömör vármegye tisztviseelői, és az egri püspök, meg báró Andrássy György, a gömöri főispán támogatta őket elhatározásukban. Szecsey Gergely és Andrássy György vitte fel katonai kísérettel Bécsbe Tokaji Ferencet, örökös fogságba. Ők kapták meg az 1000 tallér jutalmat Lipót császártól.

Az 1697-es hegyaljai kuruc felkelésnek volt ereje ahhoz, hogy az

augusztusi válságot kiheverje, de ahhoz nem, hogy el is kerülje azt.

Az abaúji és ugcoc sai lázadók

A hegyaljai kuruc felkelés újabb, immár harmadik szakasza 1697. augusztus végén, szeptember elején vette kezdetét, Tokaji Ferenc elfogatása után. Minden várakozás ellenére újabb kuruc fellendülés zajlott le. Északra tolódott fel a felkelés súlypont, Abaúj megyébe, Kassa környékére. Nem kevesebb, mint háromnegyed esztendeig tartották még magukat szívósan.

Tokaji Ferenc belső, bizalmas hadnagya, Bakos Gergely, az „ezüstorrú ember”, elmenekült a csapadából, három-négyszáz kuruc katonájával együtt. Portyázó hadviselésre tértek át, állandó mozgásban voltak. Gömőr és Kishont, Abaúj és Torna megyék voltak portyázásaik színtereit. Bakos Gergely a felkelők egyik legelszántabb vezére volt. Régi kuruc tisztként tartották őt számon. Orrhegyét labanc kard vágta le egy csatában, Thököly Imre fejedelem zászlaja alatt harcolva. Egy ezüst kupakkal fedte el csonkaságát, ettől hangja recsegős lett, akár a trombitaszó. Szőlőkapásokból, kurtanemesekből, kóbor végvári vitézekből szervezte meg a csapatát a gömöri erdőkben. Gubás, hátibőrös legényei voltak. Fustly és balta volt minden fegyverük. Vállukon ócska mordályt hordtak. A még mindig veletartó, bujdosó, nyűtt dalmányos, hétszilvafás kurtanemesek oldalán kard lógott. Szatmári jobbágyok és felsőbányai arany-és rézbányászok egyaránt támogatták a kuruc rebelleseket. A szalánci útközetben teljesen szétverte az ellene vezényelt Abaúj megyei nemesi felkelőket. Ellenfelei között egyaránt akadtak császári fogdmegek és megyei poroszlók is.

1698 tavaszán – noha teli volt sebekkel az „ezüstorrú Bakos”, ahogy a körözvényekben nevezték őt, még mindig szabad volt, s tartotta magát. Többször is súlyosan megsebesült, nem kevesebb, mint három golyótt hordott már a testében. Nem sokkal később, Gömör vármegye alispánja őt is elfogta, Szintén ezer Lipót-tallért kapott érte. Kassára szállították Nigrelli várparancsnokhoz a félholt embert, aki azonnal tömlöcbe vetette. Senki sem hallott többé róla.

Bakos Gergely fogságba esése után a még mindig kitaró hegyaljai kuruc felkelők új menekülési útvonalat választottak maguknak. Hét zászló alatt vagy 300 kuruc zendülő menekült el a szalánci hegyekből. Benei Nagy János, Vékás István, Enderidi István vezette őket. Mivel nem fordulhattak sem északra, vagy nyugatra, épp úgy, mint délnek se, az egyetlen még szabad irányba, kelet felé tartottak lovai-

kon. Útvonaluk Nagyszőlőson és Tiszaujlakon keresztül vezetett. A kurucok új célja nem lehetett más, mint az áttörés Máramaros megyébe. Ez minimális veszteség árán sikerült is nekik. Fő ellenségük nem a német és a labanc katonaság volt immár, hanem a nemesi vármegye hatóságai. Legfőbb parancsnokuk nem volt más, mint az elesett Szalontai János testvére, Szalontai György. Labanc erők fenyegették útjukon őket: Pálffy János huszársága, hajdúvárosiak, valamint Szatmár megyei nemesi felkelők próbálták meg feltartóztatni a kurucokat. 1697. október 6-án, délben Munkácsról Beregszászra érkeztek. Másnap, október hetedikén, Tiszakeresztúrnál csatározásba keveredtek az őket üldöző császáriakkal. Hét kuruc halott árán törtek át a tiszai réven. Később Máramaros megye határán, Remetefalunál ismét csepetapé tört ki. Az üldöző labanc erők főként Szamos vármegyei nemesi felkelőkből álltak, de még erdélyi, maroszéki és aranyosszéki hadak is felvonultak a megállításukra. Ezek is a menekülő kuruc felkelők ellen harcoltak.

A kuruc visszavonulás ragyogó fegyvertény volt. Céljukat, az országból való kibujdosást elérték, mert 1697. október 20-25-e környékén Moldvába érkeztek meg a zendülők. Thököly főkapitánya, egy Csányi János nevű bujdosó kuruc tisztt, hegyaljai felkelő jobbágy vezette társait Moldvába. Körülbelül 500 fő gyűrt le minden nehézséget.

Helyettese, egy Kecskeméti Nagy István nevű bujdosó kuruc tisztt, hegyaljai felkelő vezette el menekülttársaait Havasalföldre. November. 23-a után két helyre teleptek le: Nándorfehérváron, ahol Petróczy István irányította őket, és Temesváron, ahol Szappanos István lett a parancsnokuk.

A felkelés megtorlása

Az 1697-es hegyaljai felkelés vezetői közül, mint említettem, Szalontai János, a kirohanás során minden bizonnyal elesett. A rebellesek irányítói közül Kabai Márton, a református prédikátor, még Tokaj ostromakor került fogságba. Őt is, akárcsak vezértársát, Tokaji Ferencet, Bécsbe hurcolták el a labancok. Tokaji Ferenc ezereskapitány-elete végéig börtönben ült, 1709-ben szabadította meg fogságából a halál. Kabai Márton protestáns tiszteletest, 1715-ben Bécsben, 18 esztendő vasban letöltött rabság után engedték szabadon. Miután senki sem törődött vele, még ugyanabban az esztendőben meghalt, mindenki által elfeledve, a császárvárosban. Neuper György, a foglárja, gyakran elikkasztotta még az 1 forintos napidíját is,

melyet a császáriak utaltak ki nélkülöző családjának. Kiss Albert és Esze Tamás is csak Károlyi Sándornak köszönhették az életüket, mivel fogságba vetésük miatt kimaradtak a megtorlásból.

A hegyaljai felkelés leverése után megteltek zendülőkkel Magyarország börtönei.

Tömlöcökben pedig nem volt hiány. A nagyváradi vár pincéi, az egri vár kazamatái, a szegedi erőség bástyái, s a budai vár mind megteltek olyan volt hegyaljai felkelőkkel, akik részt vettek a szabadsághüzdalemben. Szkhárossy Sámuel tokaji jegyző, Giczey Zsigmond sárospataki nemesember, Borsy Pál tállyai felkelő nemes, s Zemplényi György mind-mind megismerték a várbörtönöket. Dajka Pál nemesembert Váradra hurcolták el vasbaverve. Dávid István Tiszadánan rejtőzött, rokonaínál. Lovas György mezdombori jobbágy, Hadady János, tokaji nemesember, Szőcs Jakab tolcsvai polgár pedig a hajdúvárosokban bujdos- tak. Mindannyian vagyonekőbzáson estek át, csak ezután térhettek vissza az otthonaikba.

A hegyaljai zendülés utóélete

A hegyaljai felkelés sorsa tulajdonképpen nem a helyszínen, hanem onnan több száz kilométerre délre, 1697. szeptember 11-én dőlt el, a zentai összecsapás során. Ekkor ütközött meg egymással a Savoyai Jenő herceg vezette császári és labanc ármádia, és a II. Musztafa török szultán vezette oszmán haderő. A magyar huszárok egy részét Vak Bottyán, a későbbi kuruc generális vezette a zentai csatában. Ők azt a feladatot kapták, hogy akadályozzák meg a török könnyűlovasság, valamint a tatárok hadmozdulatait.

A császári csapatokat 51 gyalogzászlóalj és 112 lovasszázad alkotta, 60 löveggel. Összlétszámuk mintegy negyvenezer fő volt. A törökök létszámát, szokás szerint, túlbecsülték, 150 ezerre tették, noha talán csak a felük, 75000 fő harcolt.

A törökök hatalmas vereséget szenvedtek. Húszezer török halott feküdt a Tisza-parton. Közük volt a nagyvezír, az anatóliai és a ruméliaí beglerbég, de a janicsár aga is. Több ezer hadifoglyot ejtettek, valamint rengeteg sebesült feküdt a véráztatta csatamezőn.

A törökökkel szövetséges kurucok vezére, Thököly Imre volt erdélyi fejedelem, csak az éj beálltval tudott átúszni a folyón, s így megmenekülni az öt halálra kereső labancok elől. A csata méretéhez és jelentőségéhez képest a császáriak vesztesége nem volt valami jelentős: 699 halottat és 1934 sebesültet veszttettek. Rajtuk kívül 3533 ló is elpusztult. A labanc könnyűlo-

vasok Temesvárig üldözték a menekülő törököket.

A császáriak hadizsákmánya is rendkívüli volt: hét lófarkas vezé-ri zászló (boncsokot), 423 más török lobogót, 80 ágyút zsákmányoltak. Ővék lett a szultán kardja és a birodalmi nagypepecsét, Kilencezer kocsí, több ezer ló és marha, rengeteg lőszer és élelmiszer került hozzájuk harárcsként.

Ez a csata egyszer s mindenkorá eldöntötte Magyarország sorsát. A török békeajánlat már 1698 legelején megérkezett. Az elhúzódo tárgyalásokat végül 1699. január 26-án, a karlócai békekötés zárta le. Ebben kimondták: Magyarország teljes területe, a Temesköz kivételével, visszavonhatatlanul felszabadul az oszmán iga alól. A törökökhöz menekült kurucok közül sokan hazatértek a kihirdetett amnesztia hírére. Volt thökölyánus tisztek és katonák élnek a lehetőséggel, többek között Bay László ezereskapitány, Munkács egykori parancsnoka; Csáky László; Komlóssy Sándor; Sarmasághy Ádám; Szentiványi Sándor is.

A Rákóczi-szabadságharc sikerei felé

Ám már alig két esztendő múlva, a labancok túlkapasai miatt, II. Rákóczi Ferenc fejedelem főúri összeesküvést szervezett. 1701. április 18-án Rákóczit és Bercesényi Miklóst letartóztatták a császáriak. Mindösze fél esztendővel később, november 8-án sikerült a fejedelemnek megszöknie bécsújhelyi börtönéből, s elmenekülnie Lengyelországba.1703-ban ráveték őt a hozzá érkezett bujdosók: álljon a kurucok élére. Még május 21-én, kibontották az új felkelés zászlót. Hiába szenvedtek vereséget június 7-én Dolhánál a kurucok Károlyi Sándortól, szatmári főispánjától, a tiszabecsi kuruc győzelem, a Tiszán való sikeres átkelel, mindent eldöntött. A felkelés országos szabadságmozgalommá erősödött. Ehhez már a Hajdúkerület városai is csatlakoztak, méghozzá 1703 augusztusának elején.

Az újabb kuruc felkelés hírére érkeztek haza törökországi kuruc menekültek. Az ő parancsnokuk Nyüző Mihály volt. Bajusz Gáspár szintén hazatért még ugyanebben az esztendőben Törökhonból, Temesvárról, szűkebb hazájába, Tokajba. A város lakói megválasztották Hatnyak-Bajuszt Tokaj várkapitányának. Elaggván, fia vette át szerepét a kuruc hadseregben. Kezdetben, az 1680-as évek közepén, 4000-5000 főnyi kuruc tartott ki Thököly mellett, s követte őt az emigrációba. Ez a létszám 1694-re már ezer fő alá csökkent. A karlócai békekötés kizárta Thökölyt és törökországi híveit a meg-

hirdetett amnesztiából. Ekkor már csak 712 lova kuruc és 526 gyalogos talpas állt a kuruc király rendelkezésére. A karlócai béke után 1238 kurucot Dobruzába telepítettek le a törökök, (ők voltak a hegyaljai zendülők), míg a korábbi emigránsok inkább Havasalföldre kerültek. 1704-ben mintegy ötszáz törökországi, egykori hegyaljai kuruc felkelő érkezett haza Orlay Miklós ezredes vezetésével. Az utolsó hegyaljai bujdosók akkor indultak haza, mikor 1703-ban a fejedelem anyja, Zrínyi Ilona, majd alig két esztendő múlva, II. Rákóczi Ferenc mostohaapja, Thököly Imre fejedelem meghalt Nikomédiában, 1705-ben.

A hegyaljai lázadás korabeli és későbbi értékelése

A felkelők vereségének okai közt már a kortársak is megemlítették, hogy Thököly gyalogos – és lovashadainak csatlakozása elmaradt. Szerintük az sem volt helyes, hogy kizárólag a törökök hadmozdulataiban bízhattak a lázadók. Úgy vélték, nagyon hiányzott egy tekintélyesebb kuruc vezér a Hegyalján. A paraszti zendülők és a nemesi elégedetlenek összefogása is elmaradt. Kiviláglott: parasztfelkelőkkel lehetetlen győzni a császáriak és a labancok hadai ellen.

A későbbi kutatók úgy vélekedtek: A hegyaljai kuruc felkelés egyszerre volt utolsó zöngéje a Thököly-mozgalomnak valamint első csírája a Rákóczi-szabadságharcnakA kuruc királlyal kapcsolatban a későbbi korok történészei és kutatói meg is jegyezték: Thököly Imre fejedelem, a 70-es, 80-as évek függetlenségi harcának hőse, még tudta lelkesíteni a kurucokat, ámda a 90-es esztendők török hűbéres emigránssa mögött már nem állt elegendő erő.

Kárpáthy-Kravjánszky Mór történész 1935-ös megállapítása mind a mai napig is teljesen helytálló még: Ha a francia külpolitikai koncepció, azaz a hegyalja felkelés sikeres, összeomlott volna a tizenöt esztendő magyarországi felszabadító háború minden eredménye. A hegyaljai felkelés célja igazságos volt: megszabadulni a már szinte elviselhetetlen adózástól és a durva katonai visszaélésektől. Ám nem ismerhették fel: harcuk a török hódoltság visszaállítását és továbbélését szolgálja mindössze.